

Härja kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
samt vård- och underhållsplan

Härja 10:1, Härja sn
Tidaholms kn, Västergötland, Skara stift

Robin Gullbrandsson
Byggnadsvårdsrapport 2017:29

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk mall: Robin Gullbrandsson

Västergötlands museum, Box 253, 532 23 Skara
Tel: 0511-260 00
E-post: info@vgmuseum.se
www.vastergotlandsmuseum.se

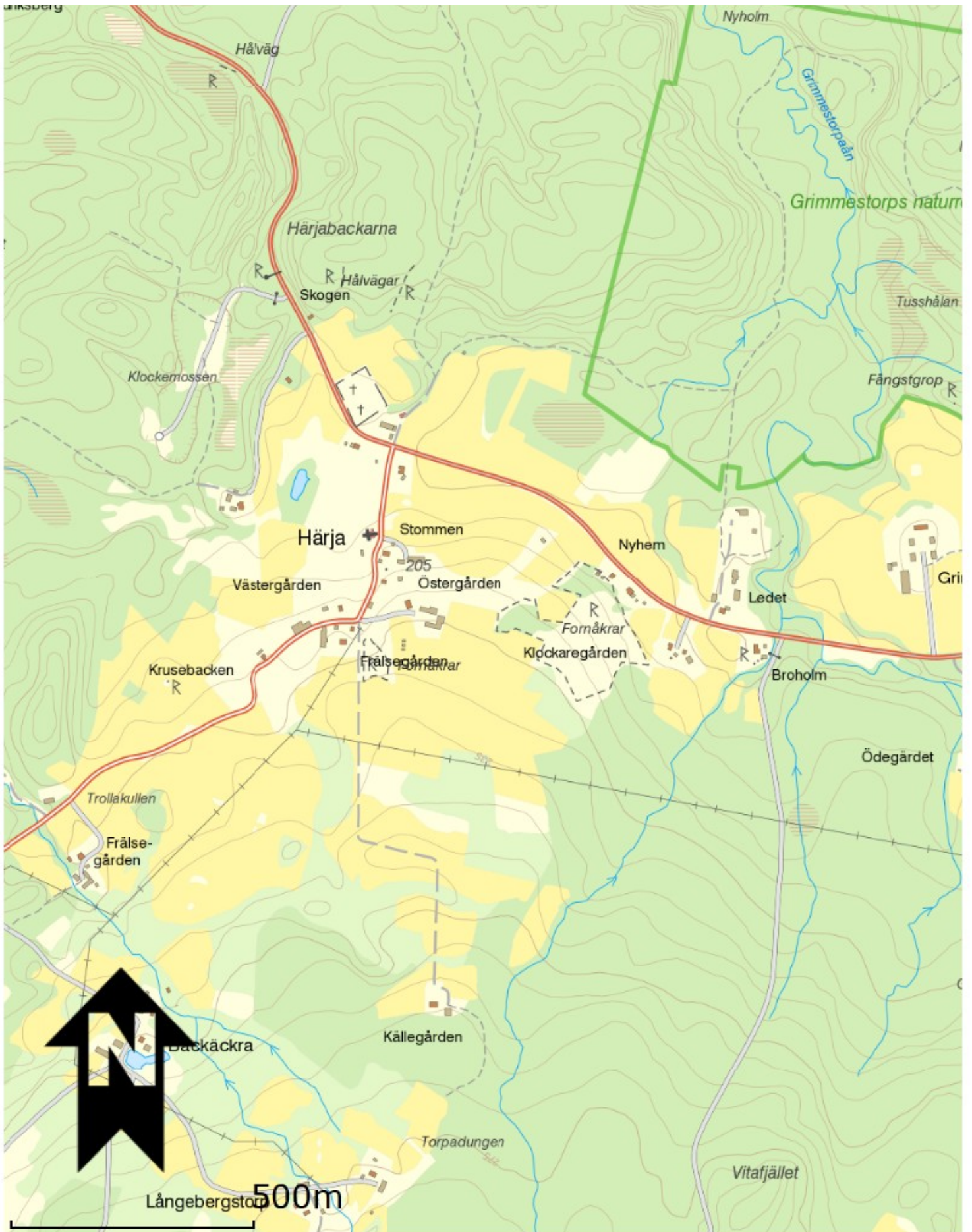
© Västergötlands museum 2017

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	6
Lagstiftning	9
Skadebilder och skötselråd	10
Härja socken	13
Historik	13
Beskrivning av gamla kyrkogården	17
Sammanfattande karaktärisering av gamla kyrkogården	19
Beskrivning av nya kyrkogården	20
Sammanfattande karaktärisering av nya kyrkogården	23
Referenser.	25
Administrativa uppgifter	25

Bilagor

- Bilaga 1. Gravkarta nya kyrkogården
- Bilaga 2. Gravkarta gamla kyrkogården
- Bilaga 3. Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar
- Bilaga 4. Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar
- Bilaga 5. Föreslagna åtgärder 2018-2023

Inledning

På uppdrag av Tidaholms pastorat har Västergötlands museum tagit fram förslag till bevarandeplan för Härja gamla och nya kyrkogård samt utarbetat vård- och underhållsplan för dessa. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2017. Urval av kulturgravar har diskuterats med uppdragsgivaren och hembygdsföreningen under hösten, då också rapporten sammanställts. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson.

Syfte

Kyrkogårdar utgör en viktig del av landets kulturarv. Deras kulturvärden skyddas av Kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar skyddas också av Begravningslagen. Det åligger Svenska kyrkan att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kartlägga vari värdena består. En viktig del av värdena på kyrkogårdar ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

Vård- och underhållsplan respektive bevarandeplan för kulturgravar är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara vägledande vid prioriteringar, vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planerna skall även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av tillstånds- och bidragsärenden. Under föreslagna åtgärder finns instruktioner för vad som bör utföras under den närmaste femårsperioden. En del åtgärder kräver tillstånd från länsstyrelsen och särskilt åtgärdsprogram, till exempel för stenkonsivering. Vård- och underhållsplanen bör uppdateras vart femte år.

Metod och disposition

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning samt fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriskt värdefulla gravar. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och foto-grafering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har varit Västergötlands museums arkiv (med kopior av handlingar och ritningar i Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm). Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Pastoratet har rätt att fritt bruka fotografierna.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska bedömningen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

I tabellform och på gravkarta presenteras bevarandeplanen för kulturgravar, följd av tabell över kyrkogårdens olika anordningar, deras konstruktion och tillstånd. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: Gravur klassade som 1 (högt kulturhistoriskt värde) i bevarandeplanen är gravar där upplåtaren (dvs kyrkogårdsförvaltningen) åtar sig deras bevarande som kulturgravar (gravar med innehavare blir aktuella som kulturgravar först vid återlämnande). Kostnader kopplade till deras bevarande skall täckas via Begravningsavgiften. Gravur klassade som 2 (kulturhistoriskt värde) kan hanteras på olika sätt, t ex kan de återanvändas (när värdet ligger i formen) eller bevaras på annan plats (när värdet ligger i inskriptionen) när behov så uppstår, en grusgrav kan förses med en ny vård. Avslutningsvis i rapporten sammanfattas föreslagna åtgärder för kommande femårsperiod i en tabell som kan fyllas i när åtgärder är vidtagna.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravningsseder är att platsen för begravingarna skall vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men i Västergötland var det vanligare att den var uppförd av timmer, kyrkogårdsbalkar, vars underhåll åtminstone efter reformationen sköttes hemmansvis. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Denna tradition avspeglar det gemensamma ansvaret för kyrka och kyrkogård likväl som övriga samfällda företeelser i allmogesamhället. Överlag i landet hörde det till ovanligheterna att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. I trakten kring Kinnekulle så gjorde den lättbrutna kalk- och sandstenen att många vårdar tillverkades i dessa material. Under medeltiden var det bara samhällets högsta skikt – prästerskap och medlemmar av stormannafamiljer – som hade råd med en gravvård i sten. Från

Ängskaraktär på Ornunga gamla kyrkogård, en bild av hur flertalet västgötska landsbygdskyrkogårdar såg ut ännu vid 1900-talets början.

1100- och 1200-talen finns på Västergötlands kyrkogårdar ett antal stavkorshällar, liljestenar och ett fåtal kistkonstruktioner bevarade. Det mest exklusiva läget var inne i kyrkan under golvet eller invid kyrkans sydmur där regnvattnet från den vigda byggnadens tak föll ned. På 1600-talet började det i bygden bli vanligt att respektive hemman satte upp kalkstenskor på sina ”grifteplaner”, med de gravlagdas initialer inhuggna. Adel och prästerskap gravlades ofta i egna gravvalv inne under kyrkans golv. Under stormaktstiden lät adeln i en del fall bygga speciella gravkor och över golvet eller på kyrkogården upphöjda sarkofager, s.k. tumbor, som täcktes med fint skulpterade lockhällar, ofta med de gravlagda i relief, vilket kallas porträttgravstenar. Sådana gravhällar tillverkades av kalksten på Kinnekulle i stor omfattning, särskilt i Västerplana under 1600- och 1700-talen.

Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttbetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården. Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort

Timrade balkar kring kyrkogården i Brandstorp på Hökensås, de enda i sitt slag som är bevarade i Sverige.

sett började förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många västgötska landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen började i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Upplysningstiden hade klarlagt sambandet mellan trångboddhet och dålig sanitet, vilket även inbegrep kyrkogårdarna med tätt och grunt liggande gravar där kropparna sällan hann förmultna innan de grävdes upp vid nya gravläggningar. Genom Kungliga Överintendentsämbetet, sedermera Kungliga Byggnadsstyrelsen, skulle staten ansvara för att nya begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda. Ungefär vid samma tid förbjöds nya gravsättningar inne i kyrkorna, också det av hygieniska skäl.

Runt om i landet anlades begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga, ibland saknades de helt.

Med 1800-talets slut industrialiserades gravvårdsproduktionen och stenvårdar kunde beställas av långt fler än tidigare. Stenhuggerierna tryckte kataloger där man kunde välja mellan ett brett sortiment av vårdar i olika stenslag, mest omtyckt var granit och vid sekelskiftet 1900 framförallt svart diabas som bröts i bland annat Skåne. Formspråket tog sin inspiration från antika förebilder som obelisker och kolonner, fornnordiska som bautastenar eller naturen som avkapade trädstammar. Med dessa katalogvårdar så dog

Ett koncentrat av 1800-talets romantiska kyrkogårdsideal som sidhuvud på ett gravbrev.

de lokala hantverksmässiga gravvårdstraditionerna och användningen av lokala material snabbt ut. Det var dock fortsatt så att stenvårdar var kostsamt. Resliga gravvårdar var ett uttryck för status och kom att prägla kyrkogårdarna, framför allt resta av självmotvetna och rätt välbeställda hemmansägare. För att motverka denna tävling i storlek så infördes under mellankrigstiden på många håll restriktioner i höjd för vårdarna, vilket fick till följd att de istället blev bredare, ofta komponerade som en del av stenramen (vilket får till följd att de ger ett stympat intryck när stenramen bortrationaliserats). Med folkhemmets framväxt reglerades även gravvårdarnas bredd och vi kommer fram till den låga rektangulära vård som kännetecknar efterkrigstiden och fortfarande produceras. Titlar var vanligt förekommande på vårdarna från 1800-talet och fram

till 1900-talets mitt, och då inte bara i de högre skikten. Många titlar är yrkestitlar och vittnar dels om yrkesstolthet och dels om respektive sockens olika näringsfång för hundra år sedan.

Trädkransen introducerades först på städernas begravningsplatser men nådde under 1800-talet allt fler landsortskyrkogårdar. Under 1800-talets romantik introducerades också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda grusgångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta dem med gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar finns minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar och begravningsplatser skyddas i såväl Kulturmiljölagen som Begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.
12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

[Väsentlig förändring av fast anordning kan vara:

- Borttagande eller förändring av inhägnad
- Ändring av vegetationens rumsskapande verkan
- Större ändringar av gravkvarter och gångsystem
- Åtgärder som i sig inte är väsentliga, men sammantaget kan förändra helhetsintrycket, till exempel borttagande av stenramar och staket kring gravar.]

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område. Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Lag (1999:304).

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Skadebilder och skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och andra anordningar på kyrkogårdarna är att de inte skadas utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga, det vill säga motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, påväxt och väder. Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten), smide och gjutjärn från 1800-talet och äldre bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller program.

Gravvårdar av sten

Mekaniska skador

En vanlig orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material. En annan orsak är nederbörd och påväxt. Liggande hällar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vädrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hällar rena från löv och grenar. Lösa bitar tas tillvara för limning i samband med konservering. Känsliga vårdar och hällar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning under vintern för att motverka frostsprängning, det är en förhållandevis billig åtgärd som i hög grad vidmakthåller en värdefull gravvård. Rostande förankringsjärn är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar så sprängs sten sönder. Ett viktigt arbete är utbyte av förankringsjärn mot rostfritt stål.

Rengöring

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta är det rent estetiskt, men det kan även vara avgörande för att inskriptionen skall kunna läsas och berätta stenens historia. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet (tolkning av inskription eller utsmyckning). Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid är vår och höst. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med hög-

Exempel på skador på vårdar av kalksten. Till vänster har rostande dubb sprängt sönder en sockel. Till höger har vatten trängt in i sprickor och på vintern frusit och sprängt bort bitar av stenytan med följd att inskriptioner på sikt kan gå helt förlorade.

1600-talsgravhäll som dels skadas av frostsprängningar vintertid, dels av gräsklippare.

Skyddstäckning vintertid är en bra förebyggande åtgärd på känsliga äldre vårdar i kalk- och sandsten, här ses en variant på Svenarums kyrkogård i Småland. Foto: Johan Nilsson, ur Kyrkogården 2016, nr. 2.

trycksvätt men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Gravstaket av gjutjärn, målat i svart och silver.

Påväxt av lavar har gjort inskriptionen svåräst.

Ifyllnad av inskriptioner

Inskriptionerna är en central del i varje gravvårds värde. Ofta kan det räcka med en rengöring för att en inskription skall framträda bättre. Men ibland behöver de fyllas i. Ett sådant arbete kan ofta utföras av egen personal med erfarenhet av sådant arbete. På mörkare vårdar av granit och gnejs – ofta med polerad framsida – har inskriptionen oftast varit förgylld. På ljusare vårdar av t.ex. kalk- och sandsten eller opolerad grå granit är det ofta svart linoljefärg. På förindustriella gravvårdar (fram till 1800-talets mitt) bör arbetet överlåtas åt stenkonservator.

Gravvårdar, staket och grindar av smide och gjutjärn

Objekt av smide och gjutjärn kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias objektet från rost-beläggning med stålborste – St2 – (i vissa fall kan försiktig blästring vara relevant, men det bör undvikas på äldre smide och tunnare gods). Därefter grundas järnet med mönja eller fosfatprimer och strykes två gånger med linoljefärg. Lagningar av smide anförtros åt smed med erfarenhet av historiska tekniker som vällning och nitning. Gjutjärn kräver också specialkompetens. Det går att reparera med svetsning, men kräver en hantverkare eller konservator med erfarenhet av gjutjärnslagningar.

Borttagna gravvårdar

Upplåtna gravvårdar som klassats som 2 i bevarandeplanen bör om möjligt stå kvar på sina platser. I det fall detta inte är möjligt (eller de inte är aktuella för återanvändning/omhuggning) bör de samlas på särskild plats inom kyrkogården. Större vårdar kan då läggas ned. Det viktiga är att de genom inskriptionerna fortsatt kan berätta om bygden och des invånare i gången tid.

Gamla kyrkogården från söder.

Härja socken

Härja socken utgörs av ett starkt kuperat landskap som skulpterats av inlandsisens grus och vattenmassor. I väster bildar ån Tidan gräns och i öster Hökensås. Skog och mossar dominerar socknen och odlingsmarken är koncentrerad till dalgångarnas sidor emedan dess bottnar ofta är sank. Således har jordbruket ej varit ett tillräckligt näringsfång, utan detta drygades ut med skogsbruk och hemslöjd. Under senmedeltid fanns en viss dominans av frälsehemman. Under stormaktstiden ingick Härja i Visingsborgs grevskap. Kyrkbyn är belägen i och kring en dalgång i socknens nordvästra del där vägarna från Vättak, Utvängstorp och Fridhem möts. I Härjabackarna norr om byn finns två mindre hålvägssystem. Kyrka och kyrkogård är belägna nere i svackan med en sank ängsmark i väster, parkering med personalbyggnad i söder och gården Stommen i öster på andra sidan Utvängstorpsvägen. Byns andra gårdar är samlade längs denna väg som härifrån slingrar sig söderut uppför sluttningen. Bland dessa märks Västergården med sin väl bevarade tvåvånings enkelstuga. Såväl till bebyggelse som markbruk har kyrkbyn en påtagligt ålderdomlig karaktär. Nordväst om vägkorset ligger den nya kyrkogården. Socknens enda större egendom är Grimmestorp öster om kyrkbyn.

Historik

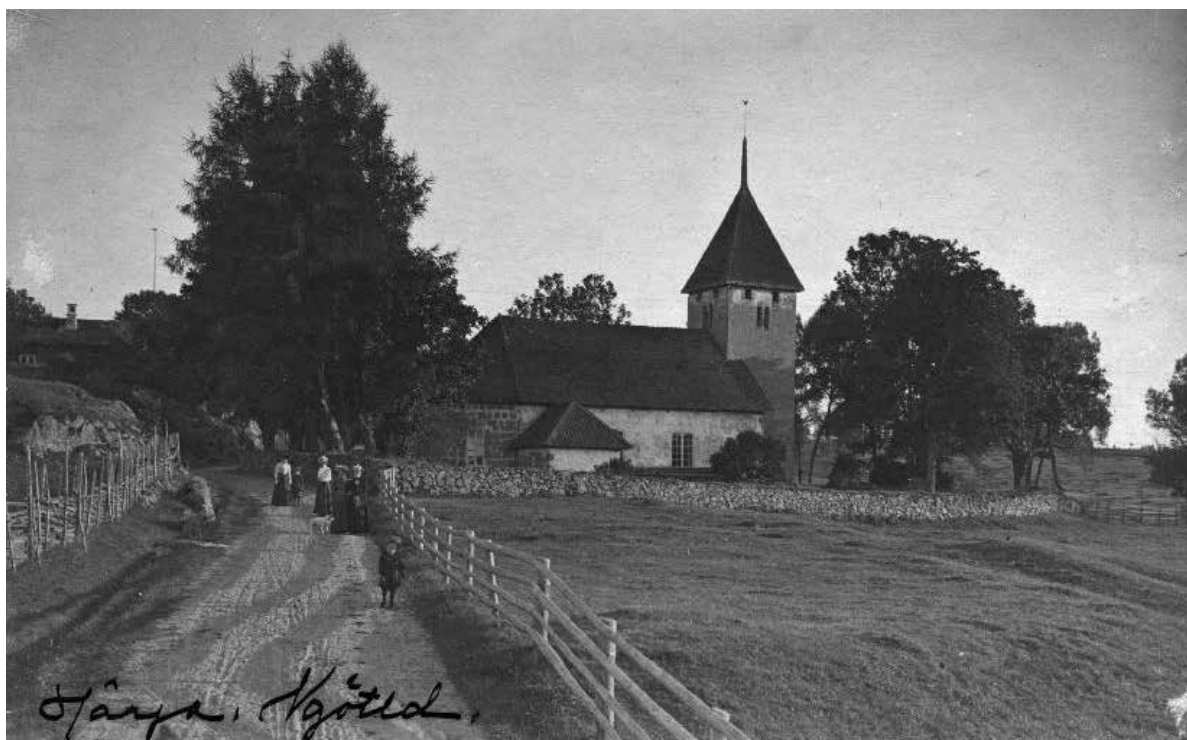
Härja gamla kyrkogård har anor från tidig medeltid. Under 1100-talet byggdes den nuvarande kvaderstenskyrkan, vilken på 1200-talet försågs med ett västtorn. Möjligen fanns en föregångare i trä på platsen. Om kyrkogårdens historia före 1600-talet vet vi inte mycket. Men det tycks som att den har bevarat sin medeltida planform med karaktäristiskt rundade hörn. I vilket fall tycks dagens planform vara den samma som på en ägodelningskarta från 1754. På denna syns det att ingången då hade en överbyggnad, en s.k. stiglucka. Ett närmare studium av sockenstämmoprotokoll och räkenskaper kan klargöra mycket av kyrkogårdens historik under de senaste 400 åren. Tidigare var kyrkogården hägnad med timrade kyrkobalkar

Ägodelning för Härja by från 1754 som visar att kyrkogårdens utsträckning är densamma nu som då. Notera stigluckan. Lantmäteriet.

Delningslängd mellan hemmanen för underhållet av kyrkobalkarna 1664. Härja kyrkoarkiv.

Härja kyrkogård fotograferad från norr 1901 av Ludvig Ericson. ATA.

som var fördelade efter hemman. Första omnämmandet av balkar är i sockenstämmoprotokoll från dn 1 maj 1636 då det bestämdes "att Kyrkobalkarna skola uppbygges till nästkommande midsommar", de hemman som då inte var klara skulle bötfällas. Det tycks dock inte som att balkarna blev klara 1637, ty sockenstämmoprotokollet från den 7 juni 1644 berättar att samma år "uppbygdes alle Kyrkiobalkarna aff

På ett fotografi från tidigt 1900-tal ses den ängsliknande kyrkogården med gravkullar utan vårdar. Vid korporten är en häckomgärdad grav med ett nu försvunnet sorgeträd. ATA.

Ernst Wennerblads teckning från 1899 visar tydligt att flertalet gravar enbart hade en jordkulle. Invid koret finns däremot några gravar med påkostade vårdar.

nyo". Från 1664 finns en delningslängd för balkarna. De nuvarande stenmurarna är troligen tillkomna i samband med eller efter kyrkans tillbyggnad 1767, likaså grindstolparna. Troligen var gravkvarteren ännu på 1800-talet uppdelade efter hemman. I mångt och mycket var kyrkogården ända fram till början av 1900-talet att betrakta som en ängsmark med endast ett fåtal gravvårdar. Detta ser vi på fotografier från seklets början. Där syns också de tidigare vanliga gravkullarna som markerade gravarna. Träd planterades längs kyrkogårdsmurarna under 1800-talet.

På grund av dåliga markförhållanden för kistbegravningar togs en ny kyrkogård i bruk 1894, endast i ett fåtal fall kom därefter nya begravingar att ske på den gamla kyrkogården. Nya kyrkogården gavs en symmetrisk uppbyggnad med gravkvarter inramade av rätvinkliga grusgångar, norra kvarteret avsattes som allmän linje. Övriga kvarter kom med tiden att präglas av grusade familjegravar med stenramar. På 1940-talet uppmärksammades en del äldre gravstenar som låg som trapphällar och i golv till kyrkan. Några av dessa gavs en ny placering vid tornet. År 1961 omtäcktes gamla kyrkogårdens grindstolpar. År 1970 godkändes ett förslag till utvidgning av nya kyrkogården åt nordväst. Program och ritningar var utarbetade av ingenjör Olof Robertsson, Lugnås. Detta innebar att kyrkogårdens norra begränsningsmur flyttades. Utvidgningen utformades som två gräsbesädda kvarter med rygghäckskantade gravrader. Robertsson föreskrev att vårdarna bör ha en maxhöjd om 0,75 m och att kyrkorådet "bör tillse att anhopningar av stenar med påfallande mörka ytor ej skapas." Något urngravkvarter var inte aktuellt på grund av den då obefintliga efterfrågan på dylika gravar. Den nya delen av kyrkogården togs i bruk 1978.

Först år 1987 anlades ett urngravkvarter på sydvästra delen av gamla kyrkogården efter ett förslag av Robertsson. 60-talet urngravar antogs då kunna räcka i 100 år. Gravraderna placerades längs rygghäckar. Norr om kvarteret avsattes en samlingsplats avgränsad med en häck. År 2013 anlades en askgravlund norr om urngravkvarteret. Året därpå vidgades ingången för att möjliggöra passage av arbetsfordon, vänstra stolpen flyttades då, grinden kompletterades med en sektion och två träd togs ned. År 2017 har kyrkogården försetts med nya belysningsarmaturer av stadsmässig modell och ny fasadbelysning för kyrkan installerats.

Gamla kyrkogårdens sydöstra del.

Ingång med stolpar murade av medeltida sandstenskvadrar och smidesgrinar.

Beskrivning av gamla kyrkogården

Miljö

Öster om kyrkogården ligger Stommen med manbyggnad i 1 ½ plan från 1912, vilken är klädd med ljusgul locklistpanel och har glasveranda. Sadeltaket täcks av tvåkupigt lertegel. Till gården hör en välbevarad undantagsstuga och smedja. Söder om kyrkogården är en asfalterad parkering. Vid dess västra sida står en personalbyggnad som är klädd med rödfärgad locklistpanel och har vitmålade foder samt sadeltak med enkupigt lertegel. Byggnaden uppfördes 1987 efter ritningar av Alf Fallander. I norr och väster är sank hagmark.

Översiktlig beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården har kvar sin sannolikt medeltida rundade form som smalnar av till en spets i nordöstra hörnet. Kyrkan ligger öst-västligt placerad något förskjuten åt nordost. Kyrkogårdens ingång är placerad i söder, i linje med korporten. De fåtaliga äldre gravarna befinner sig söder och öster om kyrkan. I sydväst är ett urngravkvarter från 1980-talet, i nordväst en askgravlund från 2013. Belysningsarmaturer av stadsmässig modell har satts upp 2017.

Inhägnad

Kyrkogården omges av en kallmur, troligen anlagd under 1700-talets förra hälft. Muren är ca 1 m hög och bred, i väster och norr dock stödmur. Materialet utgörs av kilad och vald fältsten, i södra muren med inslag av återanvända sandstenskvadrar från medeltidskyrkan (möjligen även från Ettaks rivna kyrka). En stor del av södra sträckan är omlagd i sen tid. På övriga sträckningars murkrön växer mossor och sedum. Innanför muren - utom i söder - växer en trädkrans av lönnar, omkring hundra år gammal.

Ingång

Kyrkogårdens ingång i söder har en tredelad grindar i smide mellan grindstolpar som murats av återanvända sandstenskvadrar från medeltidskyrkan, troligen uppsatta under 1700-talets andra hälft. Stolparna är avtäckta med små korsprydda tälttak av kopparplåt, förnyade 1961. Grindarna av nitade plattjärn är från 1800-talet med undantag från en sektion som tillverkats 2014 i samband med breddning av ingången (västra stolpen flyttades då). Grindarna är målade med svart oljefärg.

Gångsystem

Från ingången leder en gång fram till korporten och en i en båge till tornporten, varifrån den fortsätter till askgravlundens. Gångarna är idag belagda med fin stenkross, men bör i en framtid ges ett toppskikt av natursingel.

Gravtyper

Kyrkogårdens äldsta gravvårdar utgörs av två tidigmedeltida liljestenar i sandsten, den ena inmurad i korgaveln, den andra lutad mot långhusgaveln. Från 1600- och 1700-talen finns fem stående vårdar och tre hällar (som täckt tumbor eller legat i kyrkogolvet) av kalksten. De stående vårdarna har karaktäristiskt profilerade krön, som regel med initialerna på de gravlagda inom en gårds gravplats. Två av vårdarna har reliefer av änglahuvuden, den ena av dessa vårdar är från 1688 och tillverkad av "Grevskapsmästaren" som producerade mycket gravkonst i Visingborgs grevskap under 1670- och 80-talen. Gravvårdsbeståndet på kyrkogården spänner annars från 1800-talets mitt till idag. Den äldsta vården på ursprunglig plats är en obelisk från 1830-talet över dåvarande ägarna till Grimmetorp. Från förra sekelskiftet finns några familjegravar med olika typer av mer eller mindre påkostade "katalogstenar". Endast fyra grusbäddar med sten-

1600-talsvårdar av kalksten vid korgaveln. En av dem är från 1688, har för bygden typisk svampform och välhugget änglahuvud i relief, av stilen att döma huggen av "Grevskapsmästaren".

Norr om kyrkan finns inga gravvårdar, denna yta skulle kunna återskapas som ängsmark. I fonden askgravlunden.

Urgravkvarter från 1986.

Askgravlund från 2013.

ram är idag bevarade. Dessa gravar bidrar mycket till upplevelsen av kyrkogården. Under mellankrigstiden blev formerna lägre och bredare. Från efterkrigstiden finns ett fåtal av den tidens låga gravvårdar som är ett uttryck för ett mer jämlikt samhälle där graven inte längre har med status att göra. I huvudsak återfinns de i urngravkvarteret från 1980-talet.

Beskrivning av gravkvarteren

Gravkvarteren består idag av sammanhängande gräsmattor som endast avgränsas av de båda gångarna. Gravvårdarna står i nord-sydliga rader söder och öster om kyrkan, norr om densamma finns inga gravvårdar. Ytorna direkt invid kyrkan präglas av ett fåtal äldre familjegravar med påkostade vårdar, i fyra fall med bevarad grusbädd. Urngravkvarteret i sydväst har enbart fyra vårdar till dags dato, den äldsta från 1986. Gravraderna där kantas av rygghäckar av mårbär. Askgravlundan från 2013 har en triangulär form med yta av stenkross, små naturstenar för namnplaketter och kantstenar av råhuggen granit. I mitten är en planteringsyta med stenkant och smideskrokar för lyktor. Ingången flankeras av två fyrkantiga råhuggna granistolpar med lykthus av smide och råglas. Mot urngravkvarteret i söder är en häck.

Sammanfattande karaktärisering av gamla kyrkogården

Härja gamla kyrkogård har bevarat sin sannolikt medeltida planform, vilket tillsammans med den i grunden tidigmedeltida kvaderstenskyrkan betyder mycket för upplevelsen av densamma. Inhägnaden utgörs av en minst tvåhundraårig kallmur, vars grindstolpar är byggda av medeltida sandstenskvadrar. Innanför muren växer en hundraårig trädkrans som dock är nedtagen i söder. Det faktum att kyrkogården knappt brukades efter 1894 har betytt att den i hög grad bevarat en ålderdomlig prägel. Norr om kyrkan saknas gravvårdar helt eftersom få ville begravas på den ”mörka” sidan. Närmast kyrkan präglas gravkvarteren av ett fåtal påkostade familjegravar från 1800-talets mitt fram till 1900-talets början, fyra av dessa har kvar sina gräsbäddar. Särskilt framträdande är tre högresta obelisker, en från 1838 över dåvarande ägarna till Grimmestorp. Denna del av kyrkogården är mycket känslig för nytillskott varför nya gravsättningar bör undvikas. Den outnyttjade norra delen skulle med fördel kunna återskapas som ängsmark. I sydväst är ett ännu sparsamt utnyttjat modernt urngravkvarter från 1986 med låga vårdar längs rygghäckar. Norr därom finns en askgravlund från 2013. De två grusgångarna är av hög ålder och går på ålderdomligt vis från ingången rakt till respektive kyrkport.

Att tänka på i förvaltningen av gamla kyrkogården:

- Kyrkogårdens bevarade medeltida planform.
- Stenmurar, smidesgrindar, grusgångar och trädkrans är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar från 1800-talet och 1900-talets början är viktiga för upplevelsen av kyrkogården.
- Bevarade grusbäddar och stenramar bör vidmakthållas.
- Nya gravsättningar bör i första hand ske inom befintligt urngravkvarter och askgravlund.

Nya kyrkogårdens södra hälft präglas fortfarande av det tidiga 1900-talets kyrkogårdsideal.

Beskrivning av nya kyrkogården

Översiktlig beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården har idag en rektangulär form efter utvidgningen åt nordväst på 1970-talet. Den äldre delen från 1890-talet utgörs av kvarteren 1 och 2, den yngre är kvarter 3. Terrängen sluttar svagt åt sydväst. Belysningsstolparna är av sentida stadsmässig modell i svartlackad lättmetall.

Inhägnad

Kyrkogården omges av en ursprunglig kallmur med vall på insidan, utökad i samband med utvidgningen på 1970-talet. Muren är 0,5-1 m hög. Mot landsvägen i väster består muren av kilade granitblock, i övriga sträckningar av mindre fältsten. På murkrönen växer mossor och sedum. Innanför murarna växer en hundraårig trädkrans av lönnar.

Ingång

Kyrkogårdens ingång från landsvägen i sydväst har smidda pargrindar av nitat fyrkants- och plattjärn från 1890-talet, tillverkade av en smed vid namn Andersson. Dessa är målade med svart oljefärg. Grindstolparna är av fyrkantiga granitstolpar med fasade kanter, från samma tid. På krönen sitter sentida blomsterurnor i smide. På marken ligger ett nedsänkt järngaller för att underlätta framkomlighet vintertid, pga lutning.

Ingång till nya kyrkogården med ursprungliga grindar och stolpar.

Gångsystem

Kyrkogårdens gravkvarter definieras av rätvinkligt utlagda grusgångar. En huvudaxel går från ingången åt nordost och korsas av en annan som löper i nordväst-sydost. I kvarter 1 och sydvästra delen av kvarter 2 finns ett nät av mindre grusgångar mellan gravraderna bevarat.

Gravtyper

Gravvårdsbeståndet spänner från 1898 till idag. I kvarter 1 dominerar påkostade katalogvårdtyper från tidigt 1900-tal i form av bautastenar och obelisker, inte sällan med bevarad grusbädd och hägnad, i ett fall med stämningsskapande sorgeträd. På ensamgravar förekommer ofta enkla liggare eller små resta vårdar, i ett fall en bevarad trävård. Stenmaterialet är ofta svart granit. Titlar förekommer ofta. Kvarter 2 präglas av efterkrigstidens låga gravvårdar som är ett uttryck för ett mer jämlikt samhälle där graven inte längre har med status att göra. Dock är grusbädd och stenram fortfarande vanligt ännu på 1960-talet. I kvarter 3 är dock sådana gravhägnader inte längre förekommande, inte heller titlar.

Beskrivning av gravkvarteren

Kvarter 1

Kvarteret präglas av familjegravar från 1900-talets första hälft. Gravarna ligger längs med eller i vinkel mot grusgångarna och vårdarna är vända mot sydväst. Idag utgörs kvarteret till stor del av gräsmatta, men tillräckligt många grusbäddar och stenramar kvarstår för att kunna tala om en välbevarad karaktär från tidigt 1900-tal. I ett fall rör det sig om ett smidesstaket. Gravvårdsbeståndet utgörs dels av det tidiga 1900-talets påkostade bautastenar och obelisker, dels av mellankrigstidens lägre och bredare vårdar som ofta är samkomponerade med en stenram. Viktigt för upplevelsen av kvarteret är ett stämningsskapande sorgeträd på en av gravarna. Många vårdar har titlar som berättar om socknens näringsfång i gångna tider.

Sammanhållet område med grusgravar i kvarter 2.

Kvarter 2

Kvarteret består av två sinsemellan mycket olika delar. I sydväst är ett sammanhållet område med grusade och stenramskantade familje- och ensamgravar från 1950- och 60-talen. Alla vårdar är av samma låga format som blev vanligt vid tiden. I ett fåtal fall förekommer titlar. Det är av vikt att behålla detta område som gruskvarter även om vårdar tas bort eller byts ut. Kvarterets nordöstra del utgörs av gräsmatta med enbart ett fåtal spridda äldre vårdar. Det rör sig här om ensamgravar i den gamla allmänna linjen från 1898- 1941. Flertalet gravar har sannolikt aldrig varit markerade med annat än de nu försvunna gravkullarna. En av gravplatserna utmärks av ett stämningsskapande sorgeträd. De få vårdarna är små och enkla. Kyrkogårdens enda trävård är flyttad från gamla kyrkogården. Den tomma centrala delen av den gamla linjen skulle med fördel kunna återskapas som ängsmark.

Kvarter 3

Kyrkogårdens nordvästra utvidgning togs i bruk 1978. Dess nordöstra hälft är ännu outnyttjad och skulle temporärt kunna läggas som ängsmark. De låga gravvårdarna (den äldsta från 1980) står i dubbla rader, enbart två av dessa har rygghäckar av mårbar. Titlar förekommer inte på vårdarna.

Sorgeträd och spridda vårdar i den gamla allmänna linjen.

Kvarter 3 från 1978.

Sammanfattande karaktärisering av nya kyrkogården

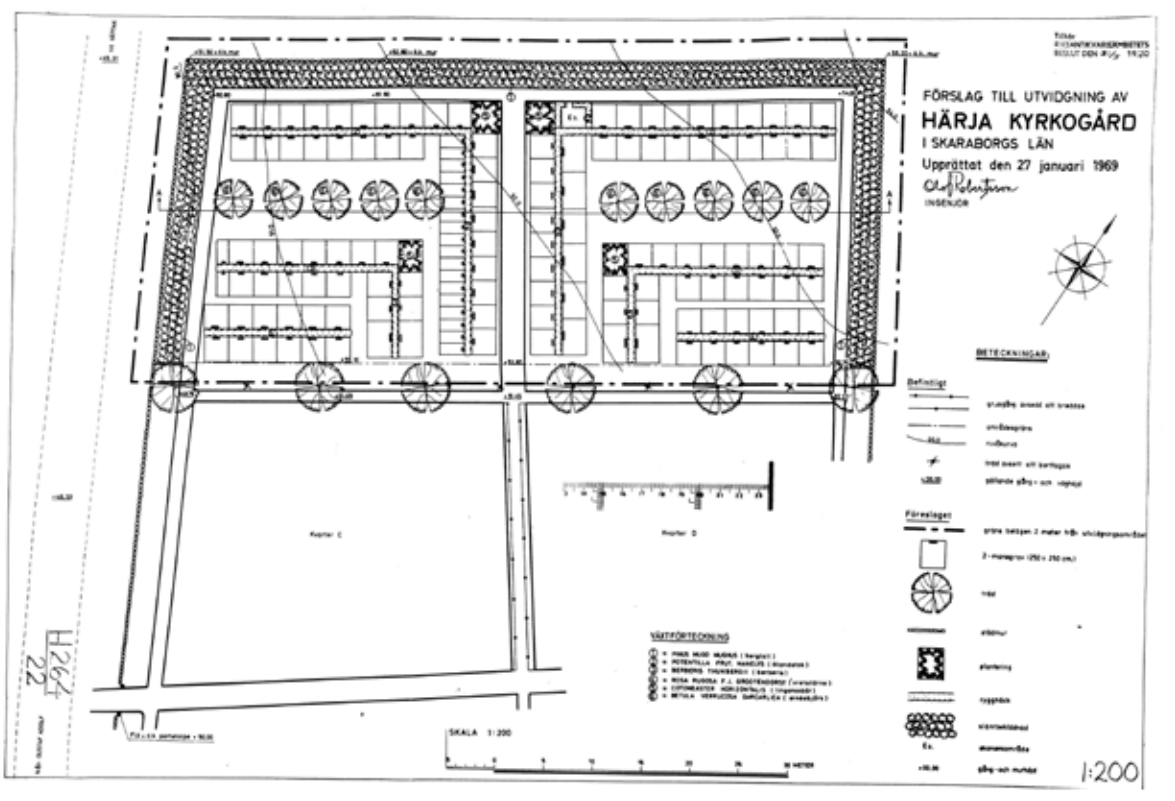
Härja nya kyrkogård är tagen i bruk 1894 och har utvidgats åt nordväst på 1970-talet. Kyrkogården omges av kallmurar med vall och trädkrans på insidan. Den ursprungliga ingången har smidda pargrindar och granitstolpar. Kyrkogårdens ursprungliga del har i sin södra hälft kvar sin prägel av tidigt 1900-tal med påkostade familjegravar, i många fall med bevarad grusbädd och hägnad. I den norra hälften finns ett väl sammanhållet gruskvarter från 1950- och 60-talen samt de tydliga spåren av en allmän linje. Två sorgeträd bidrar till upplevelsen av det förra sekelskiftets romantiska kyrkogårdsideal. Flera vårdar med titlar berättar om socknens näringsfång i gångna tider. Den utvidgade delen är bara delvis tagen i anspråk och präglas av efterkrigstidens kyrkogårdsideal med låga vårdar längs rygghäck i sammanhängande gräsmatta. Tomma ytor i den gamla linjen och på utvidgningen skulle med fördel kunna läggas som ängsmark.

Att tänka på i förvaltningen av nya kyrkogården:

- Stenmurar, smidesgrindar, grusgångar och trädkrans är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar från 1800-talet och 1900-talets början är viktiga för upplevelsen av kyrkogården.
- Bevarade grusbäddar och stenramar bör vidmakthållas.
- Spår av allmän linje är viktiga för förståelsen av kyrkogårdens sociala historia.

Gravvård med konstnärligt värde på nya kyrkogårdens äldre del.

Förslagsritning av ingenjör Olof Robertsson till utvidgning av nya kyrkogården 1969, ATA.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Härja kyrkoarkiv (Landsarkivet i Göteborg), KI:1a, sockenstämmoprotokoll 1662-1705.

Västergötlands museums arkiv.

Internet

Fornsök, Riksantikvarieämbetet. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Lantmäteriet, Historiska kartor, <https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/search.html>

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Litteratur

Andréasson, Anna. *Gravvårdar i sten - ett mångskiftande kulturarv. Stad & land nr 184*. SLU.

Gullbrandsson, Robin. 2013. *Grevens stenhuggare. Grevars och bönders tempel*. Jönköping.

Vård av gravstenar. 2002. Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

Administrativa uppgifter

Handlingar

Västergötlands museums dnr: 19-2016

Beställare

Tidaholms pastorat

Projektledare

Robin Gullbrandsson, antikvarie, Västergötlands museum

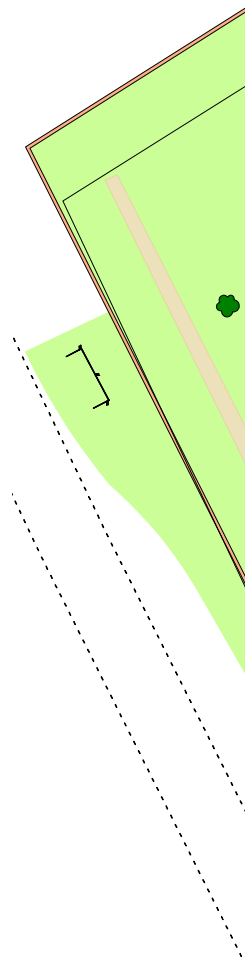
Dokumentationsmaterialet förvaras i Västergötlands museums arkiv och på Tidaholms pastorsexpedition.

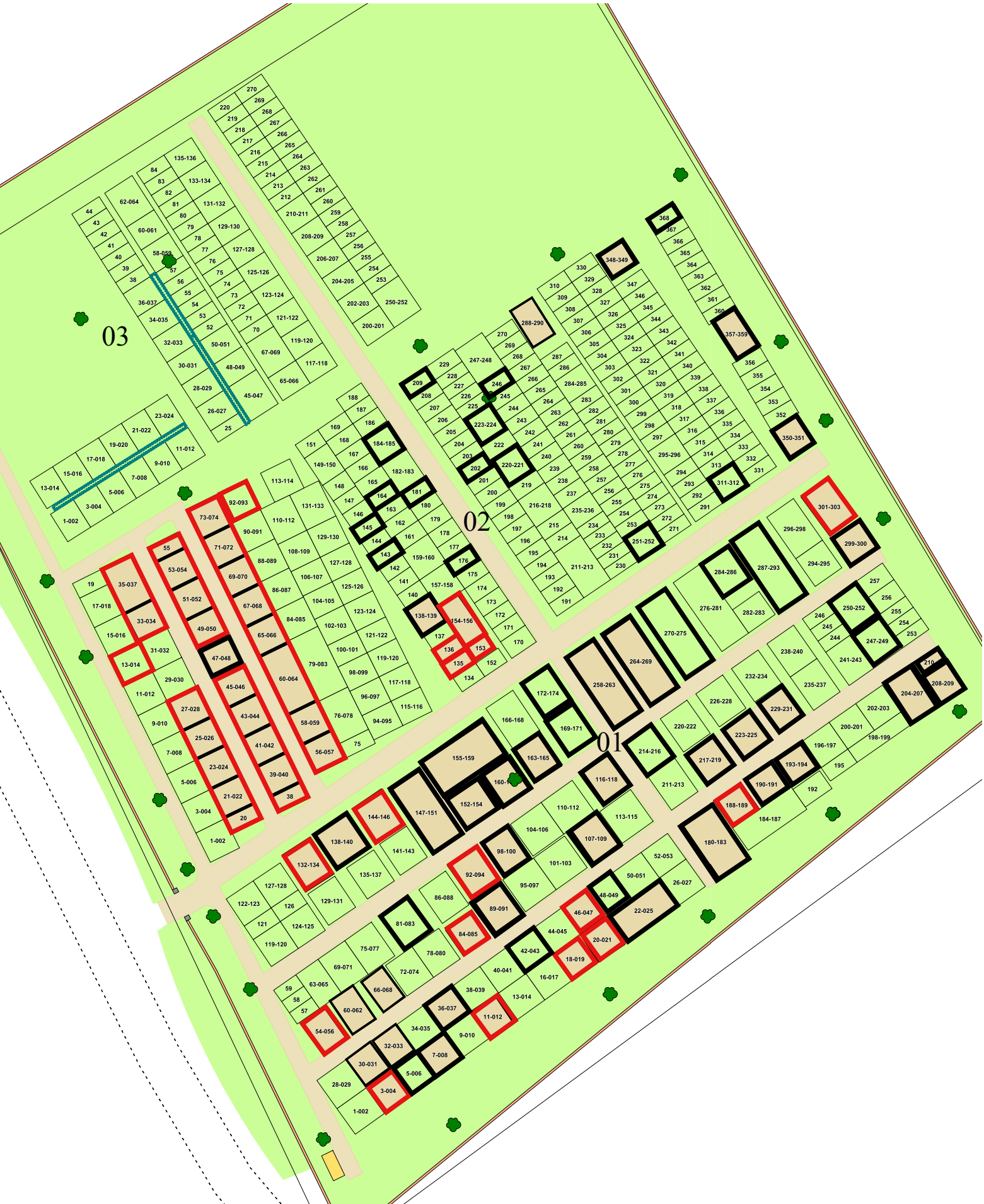
Gravkarta nya kyrkogården

De gravar som bedöms ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a.

1: Grav markerad med svart ram bedöms ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Vårdar och tillhörande anordningar (grusbäddar, stenramar, staket, häck- eller trädplanteringar etc) får inte flyttas eller förändras utan bevaras på plats för framtiden.

2: Grav markerad med röd ram bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. Om möjligt bör grav och tillhörande anordningar bevaras på plats. Beroende på vari värdet består kan vården om så är nödvändigt uppställas på annan plats eller återanvändas eller en grusbädd kan förses med en ny vård.

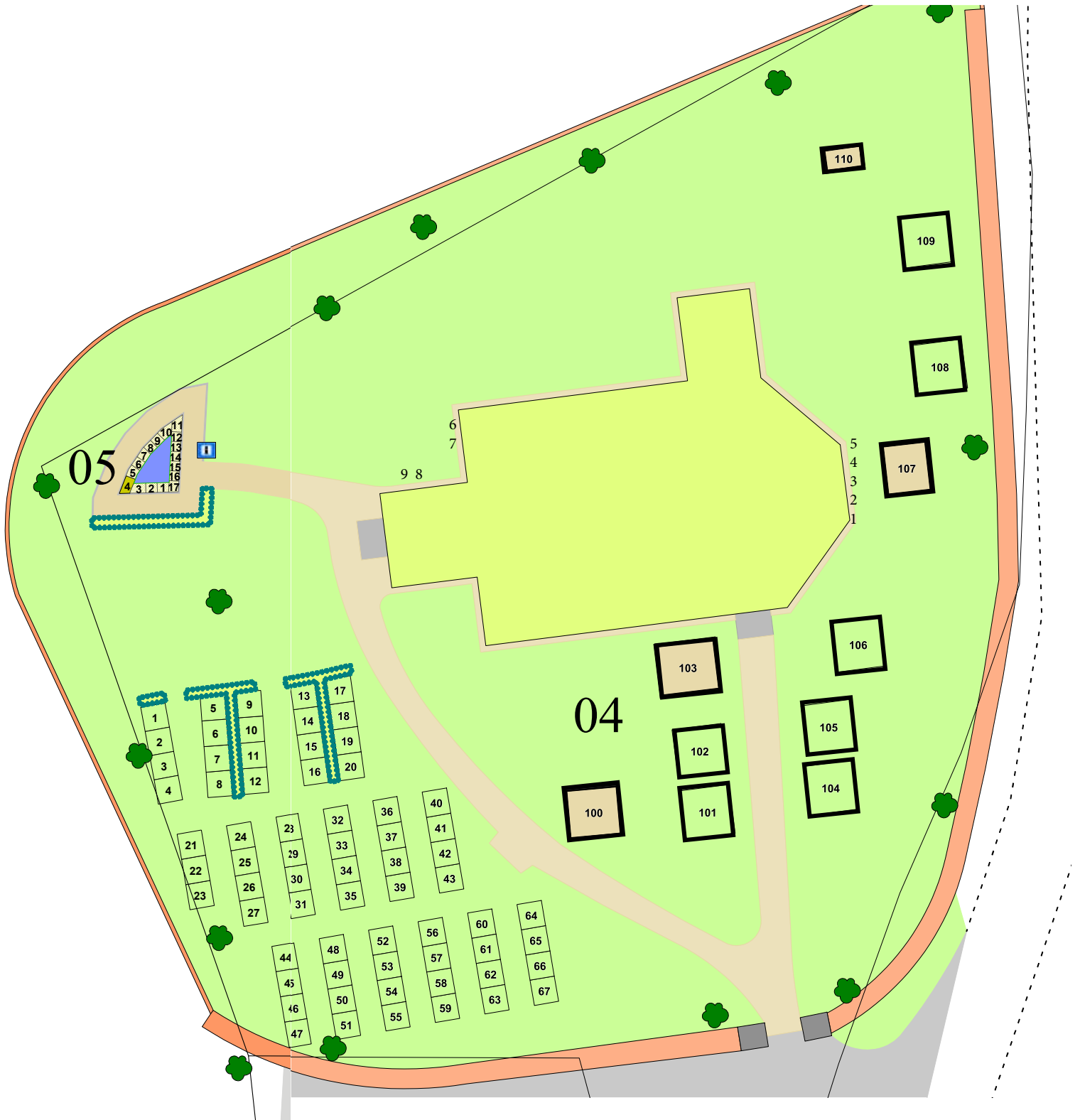

Gravkarta gamla kyrkogården

De gravar som bedöms ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a.

1: Grav markerad med svart ram bedöms ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Vårdar och tillhörande anordningar (grusbäddar, stenramar, staket, häck- eller trädplanteringar etc) får inte flyttas eller förändras utan bevaras på plats för framtiden.

2: Grav markerad med röd ram bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. Om möjligt bör grav och tillhörande anordningar bevaras på plats. Beroende på vari värdet består kan vården om så är nödvändigt uppställas på annan plats eller återanvändas eller en grusbädd kan förses med en ny vård.

Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/åtgärdsbehov	Fotografi
1 3-4	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram.	MATTEUS CARLSSONS FAMILJEGRÄV SVEDJEFALL	Klass 2 Grusgrav	
1 5-6	Låg vård av polerad grå granit.	Joh. Samuelsson SKOGSHEM FAMILJEGRÄV	Klass 1 Samuelsson var under många år kyrkovaktmästare i socknen.	
1 7-8	Låg vård av grå granit samkomponerad med stenram till grusbädd.	SANFRID ANDERSSONS FAMILJEGRÄV ALEKÄRR	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
1 11-12	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram.	HERMAN KARLSSONS FAMILJEGRÄV	Klass 2 Grusgrav	
1 18-19	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1938	KARL LUNDBERG *1853 +1938 AUGUSTA LUNDBERG *1864 +1926 KÅREMON	Klass 2 Grusgrav.	
1 20-21	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1937	JOH. AUG. JOHANSSON *1865 +1937 HANS MAKÅ ANNA SOFIA *1861 +1952 ÅSA	Klass 2 Grusgrav.	

1 22-25	Låg funktionalistisk vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	STRÖMS FAMILJEGRAV	Klass 1 Grusgrav. Karl Ström var den siste indelte soldaten i Västergårdens rote och bodde på bostället Kalverudet, idag Strömsdal.	
1 36-37	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	HEMMANSÄGAREN ALBIN JOHANSSONS FAMILJEGRAV	Klass 1 Grusgrav. Familjen bodde på Långebergstorp.	
1 42-43	Liggare av svart granit 1935	HÄR VILAR VÅR LILLA MAJ BRITT 1934-1935	Klass 1 Äldre barngrav knuten till Långeruder.	
1 46-47	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	Emil Gustavssons Familjegrav Skindmon	Klass 2 Grusgrav	
1 48-49	Liten vård av svart granit. 1934	LILLA BIRGIT	Klass 1 Äldre barngrav. Dotter till Wilhelm Blank, arrendator till Härja prästgård, nämndeman m.m. i socknen.	
1 54-56	Låg vård av gråbrun granit. Grusbädd med stenram.	B. J. BROMANDERS FAMILJEGRAV DORSTORP	Klass 2 Grusgrav	

1 81-83	Låg vård av grå granit. 1925	SYSTRARNA AUGUSTA ANDERSSON 1857-1925 MARIA TÖRNGREN 1861-1926	Klass 1 Ovanlig gravvård över två systrar som bodde på torpet Skogen bredvid kyrkogården.	
1 84-85	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1930	JOHAN ANDERSSON *1844 +1936 HANS MAKÅ AUGUSTA F. KROON *1850 +1930	Klass 2 Grusgrav	
1 89-91	Gavel av grå granit med änglahuvud i relief, samkomponerad med stenram till grusbädd.	ALBIN BERGS ÄLEKÄRR FAMILJEGRÅV UPP. 14:3.	Klass 1 Karaktersskapande grusgrav med konstnärligt utformad vård.	
1 92-94	Låg vård och tre liggare av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1924	A. G. ANDERSSONS FAMILJEGRÅV EDA *1899 +1943 ANNA *1859 +194? GUSTAV *1839 +1924	Klass 2 Grusgrav	
1 98-100	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1934	KARL STENBERGS FAMILJEGRÅV	Klass 1 Grusgrav. Karl Stenberg var smed på Björkåsen och gjorde bl.a. kyrktuppen. Vård nedlagd.	
1 107-109	Bautasten av grå granit. Grusbädd med stenram. 1929	AUGUST EHN *1855 +1929 HANS MAKÅ CHARLOTTA *1854 +1935	Klass 1 Karaktersskapande grusgrav.	

1 116-118	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1930	CARL LARSSONS FAMILJEGRÄV Långeruder	Klass 1 Grusgrav	
1 132-134	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1948	C. S. Ambrosiusson *1869 +1948 Hans maka Emilia *1869 +1926	Klass 2 Grusgrav	
1 138-140	Låg vård av grå granit samkomponerad med stenram. Grusbädd. 5 liggare. 1920	G. BROMANDERS FAMILJEGRÄV MÖRKHULT KRISTINA *21.1 1853 +16.11 1936 ANNA *15.5 1890 +13.3 1949 GUSTAF *29.1 1851 +18.6 1920 JOSEF *1.3 1896 +8.10 1975 EMMY *21.8 1893 +26.3 1988	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav	
1 144-146 1926	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram.	ALFRED ANDERSSONS FAMILJEGRÄV Lillemon	Klass 2 Grusgrav	
1 147-151	Låg vård av grå granit samkomponerad med stenram. Grusbädd. 1916	J. S. BOSTRÖM FAMILJEGRÄV KRÅKERYD GUNNAR *2/5 1894 +8/5 1916 NILS *3/6 1897 +15/3 1938 JOHAN *14/3 1864 +21/4 1940 EMMA *4/11 1868 *23/12 1942	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav.	

1 152-154	Vinkelbruten vård av svart granit med dekor. Grusbädd med stenram. 1916	F. JOHANSSONS Krukeberg FAMILJEGRÄV JOHANNA JOHANSSON *11/11 1847 - +21/9 1916	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav.	
1 155-159	Vinkelbruten vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	H. LINDSTRÖMS FAMILJEGRÄF	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav.	
1 160-162	Två stora liggare av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. Sorgeträd (hängalm). 1915	Charlotta Johansson 1835-1915 Emil Johansson 1862-1944	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav med sorgeträd.	
1 163-165	Rundbågig vård av grå polerad granit. 1914	ANDERS JOHAN ANDERSSON FRÅN STENBACKEN *11/10 1846 +17/1 1914 GUSTAVA MATILDA ANDERSSON *4/1 1861 +10/1 1937	Klass 1 Grusgrav	
1 169-171	Liten bautasten av polerad grå granit. 1910	AUG. GYLLENSVAANS FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk vård. August var dräng på en av socknens gårdar, han var oäkta son till en Gyllensvaan på Västanå slott. Hans och moderns levnadsöden har skildrats i romanform av författarinnana Ana Porss.	

1 172-174	Vård av polerad svart granit med jugenddekor. 1918	KORPRALEN S. J. FRID FR. FRIDHEM *1853 +1918 HANS MAKÅ ULRIKA FRID *1846 +1909	Klass 1 Tidstypisk vård med titel som minner om indelningsverket. Sven Frid var soldat i Grimmestorps rote 1873-1901.	
1 180-183	Låg vård och 4 liggare av svart granit. Grusbädd och stenram. Smittstaket av platt- och fyrkantsjärn. 1932	HANNA & CARL JOHANSSONS FAMILJEGRÅV GRIMMESTORP Yngve *1906 +1932 Anna *1903 +1988 Karl-Fritz *1897 +1986 Alex Peterson *1863 +1934	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav, den enda med smidesstaket. Staketet är målat med en svart oljefärg som flagnar med rostangrepp som följd. Stålborstning av staket, rostskyddsbehandling och målning med svart linoljafärg.	
1 188-189	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1934	P. J. JOHANSSONS FAMILJEGRÅV EKEBERG	Klass 2 Grusgrav	
1 190-191	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1939	SNICKAREN AUGUST ANDERSSON *28.11 1855 +9.4 1939 HUSTRUN KLARA CHARLOTTA *14.10 1856 +3.4 1934 SONEN VINCENT *10.7 1890 +14.10 1965 KRINGLARUDER	Klass 1 Grusgrav med yrkestitel.	
1 193-194	Låg vård av grå granit. Grusbädd och stenram med klot.	A. J. JOHANSSONS FAMILJEGRÅV LÅNGERYD	Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav.	
1 204-207	4 liggare av svart granit. Grusbädd med stenram. 1931	ALFRID SVENSSON *1849 +1931 KRÅKERYD MARIA SVENSSON *1863 +1944 KRÅKERYD SIGNE SVENSSON *1895 +1966 KRÅKERYD ARVID SVENSSON *1892 +1974 KRÅKERYD	Klass 1 Grusgrav	

1 208-209	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1976	F. d. Fjärdingsmannen Johan Svensson *1886 +1976 Makan Helga *1891 +1983 Sonen Göte *1923 +1937	Klass 1 Grusgrav med titel.	
1 210	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	Gustava Berg *1839 +1931 Ekeberg	Klass 1 Grusgrav.	
1 214-216	Vinkelbruten vård av gråbrun granit	L. ANDERSSON SVEDJEFALL FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
1 217-219	Låg vård av grå granit samkomponerad med stenram. Grusbädd.	C. W. CRONHOLMS FAMILJEGRÄV KRÅKERYD	Klass 1 Grusgrav	
1 223-225	Låg vård av grå granit med tempelgavel. Grusbädd med stenram.	A. GUSTAFSSONS FAMILJEGRÄV WÄDBÄCKEN	Klass 1 Grusgrav	
1 229-231	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram.	J. F. BLOMQVISTS FAMILJEGRÄV FR. HACKEBO	Klass 1 Grusgrav	

1 247-249	Liggare av svart granit 1926	Vår lille Lennart *? +1926	Klass 1 Äldre barngrav	
1 250-252	Bautasten av polerad svart granit. 1921	BRÖDERNA JOHANSSON GUSTAV *1828 +1921 KARL *1841 +1917	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
1 258-263	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram.	Vilorum för Familjen G. BLOMQVIST	Klass 1 Grusgrav. Blomqvist var snickare på Svalefjäll och var känd för sina chiffonjéer "Svalefjällare" m.m.	
1 264-269	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	VILORUM FÖR FAMILJEN ANDERS HJELTÉ VÅDBÄCKEN OCH EMMA O CARL ANDERSSON ROSENLUND	Klass 1 Grusgrav. Anders Hjelte var smed.	
1 270-275	Stickbågig vård av polerad grå granit. 1912	A. J. LUNDBERG *1832 +1912 HANS MAKA KRISTINA *1831 +1907 DOTTERN ANNA *1859 +1942 K. G. LUNDBERG *1857 +1941 HANS MAKA MATILDA *1863 +1944 SVIKAHEM	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	

1 284-286	Rundbågig vård av polerad svart granit. 1923	A. G. LARSSON *1826 +1923 HUSTRUN JOHANNA *1828 +1905 fr. Kåremon	Klass 1 Tidstypisk vård	
1 287-293	Bautasten av gråbrun granit	Fabrikör K. ALFRED JOHANSSON Herrekvarn FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel. Johansson var sågverksägare.	
1 299-300	Låg vård av polerad gråbrun granit. Grusbädd med stenram.	HÄRADSDOMAREN P. G. ANDERSSON HANS MAKAS JOHANNA VÄDBÄCKEN	Klass 1 Grusgrav med titel.	
1 301-303	Låg vård av polerad gråbrun granit. Grusbädd med stenram.	JOHANNES ANDERSSONS LÅNGERYD FAMILJEGRÄV	Klass 2 Grusgrav	
2 13-14	Låg vård av polerad grå granit. 1950	KARL STRAND *1902 +1974 HANS MAKAS OLGA STRAND *1897 +1950	Klass 2 Strand var lärare i socknen i ca 50 år.	
2 20	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1955	ANNA JANSSON *1876 +1955 Sv. Ps. 105. sv.	Klass 2 Grusgrav	

2 21-22	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1952	DAVID SVENSSON *1880 +1971 HANS MAKÅ ALMA SVENSSON *1881 +1952 VITARED	Klass 2 Grusgrav	
2 23-24	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1952	RUPERT PERSSON *1880 +1932 HANS MAKÅ AUGUSTA *1874 +1952 DOTTERN BIRGIT *1911 +1983	Klass 2 Grusgrav	
2 25-26	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1953	HÄR VILAR JENNY JANSSON *1881 +1953 ASTRID JANSSON *1906 +1952 Sv. Ps. 571 v. 2	Klass 2 Grusgrav	
2 27-28	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1953	JOHAN LINDGREN *1879 +1961 HANS MAKÅ ELISABETH LINDGREN *1884 +1953 HACKEBO	Klass 2 Grusgrav	
2 33-34	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1955	David Berg *1877 +1962 Hulda Berg *1879 +1955 Ekeberg	Klass 2 Grusgrav	
2 35-37	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1954	ARVID ANDERSSON *1901 +1954 MÅRTA ANDERSSON *1900 +1974 BRITTA ANDERSSON *1905 +1997 ROSENLUND	Klass 2 Grusgrav	

2 38	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1961	SIGURD FRANSSON *1908 +1961	Klass 2 Grusgrav	
2 39-40	Låg vård av svart granit. Grusbädd med stenram. 1955	Efraim Carlsson *1888 +1955 och hans maka Ester *1885 +1967 Svedjefall	Klass 2 Grusgrav	
2 41-42	Låg vård av gråbrun granit. Grusbädd med stenram. 1956	BIRGER FINGAL *1886 +1966 HANS MAKAN ANNA FINGAL *1886 +1956 VÄSTERGÅRDEN	Klass 2 Grusgrav	
2 43-44	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1956	Artur Karlsson *1893 +1963 Edit Karlsson *1863 +1956 Fräsegården	Klass 2 Grusgrav	
2 45-46	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	August Karlssons familjegrav Långneruder	Klass 2 Grusgrav	
2 47-48	Låg vård av svart granit med kolonner. Grusbädd med stenram. 1957	ERIK ANDERSSON *1899 +1957 HANS HUSTRU LILLY *1906 +1978 HÄRJA EL. KVARN	Klass 1 Grusgrav med vård som minner om Härja elektriska kvarn i Åslida som drevs av Erik Andersson från 1944.	

2 49-50	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1957	GUSTAF PERSSON *1879 +1957 HANS MAKÅ ANNA *1876 +1968 VITARED	Klass 2 Grusgrav	
2 51-52	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1957	ELIN JOHANSSON *1875 +1957 KRUSEBACKEN	Klass 2 Grusgrav	
2 53-54	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1958	OSKAR JOHANSSON *24.12 1863 +2.5 1966 HANS MAKÅ ALMA JOHANSSON *4.5 1877 +6.1 1958 BACKG. ÅSLIDA	Klass 2 Grusgrav	
2 55	Vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1962	OTTO JOHANSSON *15/5 1887 +5/4 1962 KRUKEBERG	Klass 2 Grusgrav	
2 56-57	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1959	SYSKONEN ANNA & KLAS ANDERSON LÅNGERYD	Klass 2 Grusgrav	
2 58-59	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1959	GUSTAV FRIDH *1873 +1963 HANS MAKÅ ELLEN FRIDH *1883 +1959	Klass 2 Grusgrav	
2 60-64	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1960	HILDING & DAGMAR ANDERSSONS FAMILJEGRÅV DOTTERN HILLEVI ANDERSSON *22/8 1936 +2(3 1960 FURUHILL	Klass 2 Grusgrav	

2 65-66	Låg vård av polerad svart granit med kolonner. Grusbädd med stenram. 1960	Vilroom för Syskonen Elisabet Johansson *24.12 1893 +2.8 1966 Martin Johansson *22.7 1885 +14.3 1960 Frälsegården	Klass 2 Grusgrav	
2 67-68	Låg vård av polerad gråbrun granit. Grusbädd med stenram. 1960	ERIK GUSTAVSSON *1896 +1960 MAKAN LISA *1904 +2005 LINEBACKEN	Klass 2 Grusgrav	
2 69-70	Låg vård av polerad gråblå granit. Grusbädd med stenram. 1963	ALEXIUS ANDERSSON *1882 +1963 HANS MAKÅ ELLEN *1883 +1980	Klass 2 Grusgrav	
2 71-72	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1963	Axel Svensson *1890 +1963 Hans Maka Annie *1886 +1978	Klass 2 Grusgrav	
2 73-74	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1964	OSKAR RÅNGE *1877 +1964 MAKAN HILDA *1871 +1966	Klass 2 Grusgrav	
2 92-93	Låg vård av grå granit. 1965	Pastor Johan Wennberg *1882 +1965 Makan Ruth *1896 +1976	Klass 2 Vård med titel. Wennberg var pastor i missionsförsamlingen i socknen.	

2 135	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1958	August Ränge *1875 +1958 Svalefjäll	Klass 2 Grusgrav	
2 136	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1957	ELLEN SUNDH *27/1 1878 +11/7 1957	Klass 2 Grusgrav	
2 138-139	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1945	JOHAN GUSTAFSSON *1861 +1955 OCH HANS MAKÅ AUGUSTA GUSTAFSSON *1863 +1945 KLOCKAREGÅRDEN	Klass 1 Grusgrav. Makarna skänkte 2/3 av Klockaregården till kyrkan.	
2 143	Liten vård av svart granit. 1941	AUGUST ANDERSSON *1849 +1941	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 145	Liggare av svart granit. 1939	KLARA JOHANSSON *1851 +1939 FR. Riset	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 153	Häll av polerad grå granit med kopparbokstäver. Grusbädd med stenram. 1971	SIMON JOHANSSON *2.4 1890 +11.1 1971	Klass 2 Grusgrav	

2 154-156	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram. 1954	AMANDA NILSSON FÖDD FREDRIKSSON *1863 +1954 SONEN JOSEF *1898 +1932 HÖGARUDER	Klass 2 Grusgrav	
2 164	Rundbågig trävård (ek) i yngre träsockel. 1932	KYRKOVACKTMÄSTAREN ANDERS LUNDBERG FÖDD 15/1 1837 DÖD 22/1 1932 VÄNNER RESTE VÅRDEN	Klass 1 Kyrkogårdens enda bevarade trävård, rest av allmänna linjen. Titel. Vården stod fram till 1960-talet till vänster om tornporten på gamla kyrkogården. Avtäckt med en svart plåt. Viss påväxt av mossa. Står lös i sockeln. Rengöres och oljas. Se över infästning i sockel.	
2 176	Liggare av svart granit. 1929	C. A. JOHANSSON *1861 +1929	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 181	Liten vård av svart granit. 1927	MATILDA ANDERSSON *1841 +1927	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 184-185	Liten vinkelbruten vård av svart granit. 1926	U. T. NERO *1853 [tomt] HISTRUN JOHANNA NERO *1841 +1926	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 202	Låg vård av grå granit. 1922	HEMMANSÄGAREN OSKAR SUNDH *5/12 1877 +17&6 1922	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	

2 209	Liggare av gråbrun granit	KRISTINA NILSSON	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 220-221	Liten vinkelbruten vård av svart granit. 1918	I. W. KARLSSON FR. ALEKÄRR *1851 +1918 HANS MAKA GUSTAVA *1849 +1919	Klass 1 Tidstypisk vård.	
2 223-224	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. Sorgeträd (hängask). 1923	A. J. LARSSON Fr. Riset *1842 +1923 hans maka MARIA LISA *1838 +1921	Klass 1 Tidstypisk vård och sorgeträd.	
2 246	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1914	FRITIOF JOHANSSON *1879 +1914	Klass 1 Rest av allmänna linjen.	
2 251-252	Vinkelbruten vård av svart granit. 1913	J. A. FRÖJD *1/1 1843 +1/4 1913 HANS MAKA MARIA FRÖJD *11/1 1844 +1/7 1927	Klass 1 Tidstypisk vård.	

2 311-312	Obelisk av polerad svart granit. 1902	GUSTAF JOHANSSON *6/6 1826 +2/11 1902 Hans maka ANNA KAJSA *4/9 1828 +11/9 1915 Joh. 11:25 Askeråsen	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
2 348-349	Låg vård av svart granit. Grusbädd med gjuten ram med klot.	GUSTAV ANDERSSON *6.11 1844 +17.4 1897 HUSTRUN ANNA ANDERSSON *2.12 1846 +4.10 1915 VÄDBÄCKEN SV. PS. 424	Klass 1 Grusgrav, enda med gjuten ram.	
2 350-351	Gavel av grå granit samkomponerad med stenram till grusbädd.	CARL STENBERGS FAMILJEGRÄV STENBACKEN	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
2 357-359	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram.	HJ. WAHLSTRÖMS MELLANGÅRDEN FAMILJEGRÄV	Klass 1 Grusgrav.	
2 368	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1898	Gustava Svenson *1827 +1898	Klass 1 Rest av allmänna linjen. Tidstypisk och karaktärsskapande vård. Äldsta bevarade gravvården på nya kyrkogården.	
04 100	Gavel av grå granit samkomponerad med stenram till grusbädd.	J. L. ANDERSSONS FAMILJEGRÄV FR. VITARED	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav.	

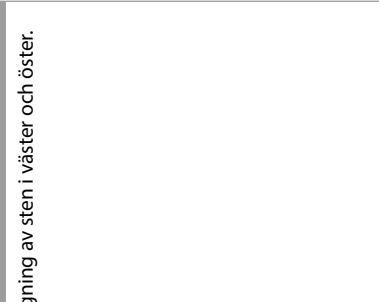
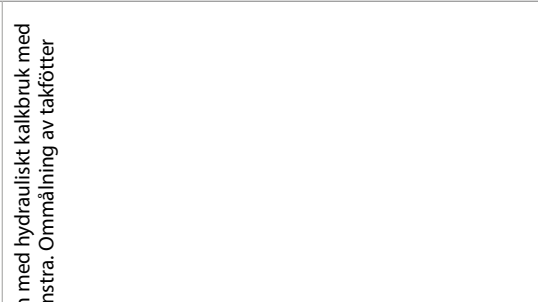
04 101	Låg vård av svart granit.	FOLKSKOLLÄRAREN ARVID DAHLSTRÖM	Klass 1 Vård med titel	
4 102	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1889	EVA STENVALL *8/5 1811 +10/7 1889 JOH. 11:25. ANDREAS STENVALL *28/9 1796 +4/6 1893	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
4 103	Bautasten av polerad grå granit samt liggare av polerad svart granit i form av bok. Grusbädd med stenram. 1887	JOH. P. SÖDERGRENS FAMILJEGRÄV EDITH *1882 +1887	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav.	
4 104	Rundbågig vård av kalksten. 1870	JAN PETTER ANDERSON F. I ESKERASA D. [?] 1800 D. D. [?] 1870 K. D. 35 P.	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Beväxt med lavar och mossa. Lutar. Svårläst. Rengöres, rätas ev. upp och text ifylles.	
4 105	Obelisk av polerad grå granit.	EMANUEL PETTERSONS FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	

4 106	Obelisk av grå granit. 1880	<p>H. H. HÄRADSDOMARE- ENKAN JOH. SANDBERG *1796 +1880</p> <p>SAMT HENNES SON CARL J. SANDBERG *1819 +1871</p> <p>Sv. Ps. 769.5.</p>	<p>Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel.</p> <p>Beväxt med lavar och mossa.</p> <p>Rengöres och texten ifylles.</p>	
4 107	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram.	<p>J. W. MAGNUSSONS FAMILJEGRÄV EBBARP</p>	<p>Klass 1 Grusgrav</p>	
4 108	Häll av polerad gråbrun granit.	<p>SARA & O. W. PETERSON FRÅN GRIMMESTORP</p>	<p>Klass 1</p>	
4 109	Obelisk av grå granit klamrad med smidda järn i sockel. Inhuggen stjärna i krönet. 1838	<p>ÅTMIHNET AF KARL GUST. KÖNIG FÖDD 1764 DÖD 1838 SV. PS. 484 V. 4.</p> <p>OCH DESS MAKÅ MARIA ELISA. DALMAN FÖDD 1790 DÖD 1864 SV. PS. 110. V. 3.4.</p>	<p>Klass 1 Karaktärsskapande vård av hög ålder. Makarna ägde Grimmestorps säteri.</p> <p>Beväxt med lavar. Svårläst.</p> <p>Rengöres och text ifylles. Klamrar rostskyddsbehandlas och målas med svart linoljefärg.</p>	
4 110	Låg vård av polerad grå granit. Grusbädd med stenram. 1947	<p>MARTINA GUSTAVSSON *12/1 1869 +26/11 1947</p>	<p>Klass 1 Grusgrav</p>	

IN 1	Klöverbladsformad vård av sandsten. 1600-tal	IHS 16...	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Står i grus vid korgavel. Beväxt med lavar.	
IN 2	Rundbågig vård av sandsten. Nedersta delen saknas. 1600-tal	IHS HÅR VN DER LIGGER BEGRAFWEN I HERRANOM S ANNA PERS DOTTER H[VIL] KEN AFSO[MNADE] ...	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Står lös i grus vid korgavel. Beväxt med lavar. Rengöres och flyttas in i vapenhus? Nederdelen till en 1600-talsvård ligger lös vid östra kyrkogårdsmuren.	
IN 3	Vård av kalksten med änglahuvud i relief. 1697?	NNS 1669 GAD 1697?	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Står i grus vid korgavel. Beväxt med lavar. Rengöres.	
IN 4	Svampformad vård av kalksten med relief av änglahuvud. 1688	IHS OLS LN[?]D OS[?] ODGO[?] KOD EO[?] 1688	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Reliefen talar för att stenhuggaren är densamme som tillverkat flera stenar på Kumlabý kyrkogård åt tjänstemän inom Visingsborgs grevskap. Står lös i grus vid korgavel. Beväxt med lavar. Rengöres.	
IN 5	Svampformad vård av kalksten 1700-tal	IHS IHD 17...	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Står i grus vid korgavel. Beväxt med lavar. Rengöres.	

IN 6	Nederdelen av liljesten i sandsten. 11-1200-tal.	Ingen inskription	Klass 1 Tidigmedeltida vård. Lutad mot långhusgavel. Beväxt med lavar.	
IN 7	Häll av kalksten. 16-1700-tal	HÄR UNDER HVILAR M [...] OCH ANDERSSON ERNA [...]SON	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Mycket nött yta. Lutad mot långhusgavel.	
IN 8	Häll av kalksten med reliefer. 1708	IHS HMS KOD [Inskriptionsfält till största delen oläsligt] 1708	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Ytan är mycket nött med kraftiga spjälkningar. Lutad mot tornmur. Program skall upprättas av stenkonservator. Alternativ placering?	
IN 9	Häll av kalksten. 16-1700-tal	Oläslig	Klass 1 Handhuggen vård av hög ålder och lokalt material. Mycket nött yta. Lutad mot tornmur. Enbart smärre spjälkning.	

Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar

Fotografi	Objekt	Skadebeskrivning	Prioritet	Föreslagna åtgärder
	<p>Kallmur kring gamla kyrkogården, troligen 1700-talets andra hälft. Ca 1 m h och 1 m br. I norr och väster stödmur. Består av kilad och vald fältsten, i södra muren enstaka sandstenskvadrar från kyrkan. Muren är beväxt med mossa och sedum. Ett parti av södra muren väster om ingången är omlagt på 2000-talet.</p>	<p>I murens östra sträckning finns partiellt utfallna stenar. I väster har rötterna till en gammal syren orsakat ett ras. I sydvästra hörnet har stenar skjutit ut.</p>	2	Partiell omläggning/återläggning av sten i väster och öster.
	<p>Ingång till gamla kyrkogården. Stolpar av murade sandstenskvadrar från medeltidskyrkan, troligen 1700-talets andra hälft. Västra stolpen flyttad 2014 vid breddning, fogad med kalkbruk. Högra stolpen fogad med cementhaltigt bruk. Avtäckningar av kopparplåt från 1961 med kopparkiädda träkors. Takfötter av svartmålat trä. Smidd tredelad grind av nitat plattjärn, två sektioner 1800-tal, tredje 2014. Nyligen strukna med svart oljefärg.</p>	<p>Högra stolpens cementhaltiga fogar är i dålig kondition och släpper bitvis. Takfötterna i behov av ommålning.</p>	2	Omfogning av högra stolpen med hydrauliskt kalkbruk med samma kulör som på den vänstra. Ommålning av takfötter med svart linoljefärg.

	<p>Kallmurad stödmur med vall på insidan. Kring nya kyrkogården, anlagd på 1890-/ resp 1970-talet (N utvidgning). 0,5 - 1 m h. Består av kilade granitblock i skiftande storlekar i västra sträckningen, i övriga är det små fältstenar. Beväxt med mossa och sedum.</p>	<p>Rötter efter gamla buskar förekommer i muren. Norr om ingången har enstaka stenar skjutit ut.</p>	2	Partiell omläggning av partier där stenar rört sig utåt.
	<p>Ingång till nya kyrkogården. Grindstolpar av granit med fasade kanter, 1890-tal. Sentida blomsterurnor i smide. Smidda pargrindar av nitat fyrkants- och plattjärn, tillverkade på 1890-talet av en smed Andersson. Nyligen målade med svart oljefärg.</p>		3	Ingen åtgärd.

Föreslagna åtgärder 2018–2023

Objekt	Åtgärd	Prioritet	Vidtagna åtgärder	År
Mur kring gamla kyrkogården.	Partiell omläggning/återläggning av utfallna stenar i väster och öster. Offert tas ev. in från entreprenör med erfarenhet av kallmurning.	2		
Grindstolpar på gamla kyrkogården.	Ommålning av takfötter i trä med svart linojlfärg. Kan göras av pastoratets egen personal. Omfogning av högra stolpen med hydrauliskt kalkbruk.	2		
Västra muren vid nya kyrkogården.	Partiell omläggning av parti med kalvningstensens norr om ingång. Offert tas in från entreprenör med erfarenhet av kallmurning.	2		
Gravvård 2 164	Rengöres och oljas. Sockel ses över. Kan göras av pastoratets egen personal.	2		
Gravvårdar 4 104, 4 106, 4 109	Text ifylles.	2		
Gravvårdar IN 1-5	Varsam rengöring med ljummet såpvatten och mjuk borste.	2		
Gravvård IN 8	Offert för ev. åtgärd tas in från stenkonservator.	2		